

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BAL HONEY IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Gülsüm ACAR* Mustafa GÜNEŞ**

Öz

Balın, tarihi geçmişinin çok eski dönemlere dayandığı bilinmektedir. Bugün dünyanın bilinen en eski balının Mısır Firavun mezarlarında bulunduğu tespit edilmiştir. Arkeologlar antik mezarlarda gömülü hâlde bulunan birçok bal ve balmumu kalıntısına rastlamışlardır. Bal, yüzyıllar boyunca bir besin maddesi olarak mutfaklarda yerini alırken Osmanlı mutfak kültürünün de bir vazgeçilmezi haline gelmiştir. Saray halkının sevdiği ve tükettiği tatlılar arasında bulunan bal birçok özelliği sayesinde gerek tıp alanında gerekse alternatif tıpta sıkça tercih edilen bir ürün olmuştur. Bal, hem besin maddesi hem de tedavi amaçlı kullanılan bir malzeme olması dolayısıyla birçok araştırma ve inceleme alanının da ilgi odağı haline gelmiştir.

Bu çalışma çerçevesinde Dîvân şâirleri balla ilgili kavramları şiirlerinde önemli bir materyal olarak kullanmışlardır. Kadınların tercih ettiği güzellik ürünleri arasında yer alan bal, Klasik Türk Edebiyatı'nda da sevgilinin güzellik unsuru olarak kullanılmıştır. Şâirlerin şiirlerde, bal kelimesini karşılayan "asel, engübîn ve şehd" gibi sözcükleri kullandıkları tespit edilmiştir. Klâsik Türk Edebiyatı metinlerinden biri olan dîvânlarda, teşbîh ve mecâzî anlamlarıyla ele alınan balın, şâirler tarafından nasıl işlendiği üzerinde durulmuştur. Yapılan beyit taramaları sonucunda balın, yalnızca tedavi amaçlı kullanılmadığını kimi zaman sevgilinin güzelliği, kimi zaman da sözün değerini ifade edecek benzetmelerle ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Klasik Şiir, Dîvân Şiiri, Bal

Abstract

It is known that the history of honey dates back to ancient times. Today, it has been determined that the oldest known honey in the world was found in Egyptian Pharaoh

Article Info

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 05/10/2023

Kabul Tarihi: 30/11/2023

Atıf

Acar, A.-Güneş, M. (2023). Klasik Türk Şiirinde Bal. *Anasay* 26, 26-38.

Research Article

Received: 05/10/2023

Accepted: 30/11/2023

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Kütahya, E-posta: acargulsum602@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6817-6702>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kütahya, E-posta: mustafa.gunes@dpu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-8472-8570>.

tombs. Archaeologists have found many honey and wax remains buried in ancient tombs. While honey has taken its place in kitchens as a nutritional ingredient for centuries, it has also become an indispensable part of Ottoman culinary culture. Honey, which was among the desserts loved and consumed by the people of the palace, has become a frequently preferred product both in the field of medicine and alternative medicine, thanks to its many properties. Since honey is a material used for both nutritional and therapeutic purposes, it has become the focus of attention in many research and research areas.

Within the framework of this study, Divân poets used concepts related to honey as an important material in their poems. Honey, which is among the beauty products preferred by women, was also used as the beauty element of the lover in Classical Turkish Literature. It has been determined that poets use words such as "asel, engübîn and şehd", which correspond to the word honey, in their poems. In the divans, one of the texts of Classical Turkish Literature, it is emphasized how honey, which is discussed with simile and metaphorical meanings, is handled by the poets. As a result of the couplet scanning, it was seen that honey was not only used for therapeutic purposes, but was sometimes used with analogies to express the beauty of the lover and sometimes the value of the word.

Keywords: Classical Poetry, Divan Poetry, Honey

Cite this article as:

Acar, A.-Güneş, M. (2023). Honey in Classical Turkish Poetry. *Anasay* 26, 26-38.

Giriş

Bal, arıların çiçekli bitkilerin polenlerinden yaptıkları altın renkli bir sıvıdır. Yazılı tarih kadar eski olan balın tarihi, M.Ö. 2000'e kadar uzanır. Babil ve Sümer çivi yazılarında, Hint ve Mısır kutsal yazılarında baldan bahsedilmiştir. Tarihte bal, oldukça değerli bir madde olarak görülmüş ve içerisinde bulunan doğal şeker kaynağı sayesinde mutfaklarda tatlandırıcı olarak kullanılmıştır (Fenerci, 2021, s. 63-64). Arapça ve Farsça metinlerde bal kelimesinin karşılığı "asel" dir. Arapça'da asel; "bal, cennette bulunan bal ırmağı, bazı ağaçlardan akan tatlı, yapışkan madde" karşılığı bulunurken, Farsça'da "engebîn, engübîn, asel" olarak tanımlanmaktadır (Kubbealtı, 2005). Bal ve arı üç kutsal kitapta da (Tevrât, İncil, Kur'ân) anlatılmıştır. Örneğin; bal, Kur'an'da "asel" adıyla geçmekte ve balın arı tarafından nasıl yapıldığını, Nahl (arı) sûresi (68. âyet) anlatmaktadır (Kandemir, 1991, s.1). Bal, şehd ve şeker kelimelerinin de karşılığıdır. Divân Edebiyatı şâirlerinin şiirlerinde bal yerine bu kelimeleri kullandıkları tespit edilmiştir (Onay, 1996, s. 480).

Araştırmalar neticesinde Osmanlı'da bal ve pekmez gibi tatlı gıdaların bol miktarda bulunduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminde üretimi ve tüketimi yapılan bal, eskiden beri Türk kültüründe kendisine yer edinmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin ithal ettiği ürünlerden biri olmuştur (Kara, 2019, s. 80-81).

Oldukça görkemli bir yemek kültürüne sahip olan Osmanlı mutfağında bal, önemli bir yere sahiptir. Şekerin olmadığı veya az bulunduğu bu dönemde helva, şerbet ve macun gibi gıdaların yapımında lezzet tamamlayıcısı olarak kullanılmış, pek çok et yemeğine de bal katılmıştır. Kültür tarihimizin yansıtılması açısından önemli bir yere sahip olan seyahatnamelerden balın, tatlı çeşitlerinin yanında yemeklerde de lezzet oranını arttırmak için kullanıldığı öğrenilmektedir. Özellikle İstanbul'da birçok tatlı ustasının olduğu ve bunların çeşitli tatlılar yaptıkları, yalnızca bal, badem ve yumurta kullanılarak yapılan tatlıların olduğu seyyahlar tarafından bildirilmiştir (Çelik, 2015, s. 48-49). Geçmişten günümüze görülen uygulamalardan birinde, örneğin Fatih Sultan Mehmed döneminde bal, ekmele ile birlikte saray misafirlerine ikram edilmiştir. Saray

mutfak defterinde bulunan ve saray halkı tarafından sevilerek tüketilen tatlılardan biri olan Me'mun Helvası'nın yapımında bol miktarda bal kullanılmıştır (Pişkin, 2015, s. 1-3).

Vak'anüvisler, Osmanlı'nın eşsiz mutfak kültürünü yansıtan şehzâde sünnetleri, düğünler ve devlet töreni gibi etkinliklerde, ballı şerbetlerin ikram edildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Sultan Mahmud'un adını taşıyan Osmanlı mutfağına ait Ballı Mahmudiye yemeği, o dönemde çokça yapılmasına rağmen bugün unutulmaya yüz tutmuştur (Arıkan, 2022, s. 3).

Osmanlı yemek kültürünün farkındalığını ortaya koyan Evliya Çelebi'nin *Seyâhatnâme* adlı eserinde baldan sıkça söz edilmiştir. Eflak, Boğdan, Girit, Balkanlar ve Atina gibi şehirlerin balları meşhur olduğu için bal, tüm dünyaya bu bölgelerden gönderilmiştir.

Selçuklu döneminde Mevlevîliğin de etkisiyle mutfak kültüründe yapılan bazı olayların ritüele dönüştürüldüğü görülür. Örneğin; Mevlevî dergâhlarında düzenlenen âyînlerden önce ve sonra bal ve sirke ile yapılan "sirkencübün"* olarak adlandırılan şerbet içilmiştir. Osmanlı mutfağında ise tatlı ve tuzlu birçok yiyeceğin yapımında kullanılan balın, şerbet ve şaraplara da katıldığı bilinir. Hem susuzluğu gidermek için hem de bazı hastalıkların tedavi edilmesi amacıyla ilaç yerine kullanıldığı belirtilmiştir (Kayabaşı, 2022, s. 74-75).

Bal, Osmanlı döneminde olduğu gibi günümüzde de sıkça kullanılan bir yiyecek olmuştur. Şerbetinden şarabına, yemeğinden tatlısına kadar her yönüyle işlenmiş bal, gerek hastalıkların tedavisi amacıyla alternatif tıpta gerekse gurmelerin aradığı değişik yemekler ve tatlıların yapımına kadar birçok alanda kullanılan bir yiyecek olmuştur. İnsan yaşamı, gelenek ve göreneklerinin bir vazgeçilmezi olarak bal; Osmanlı kültür mirası içinde de kendine uygun bir zemin bulmuştur.

Bu çalışmada bal ve balla ilgili kelimeler Klâsik Edebiyat metinlerinde hem gerçek anlamlarında hem de çeşitli unsurları karşılamak üzere mecâzî anlamları ile kullanılmıştır. Klâsik şiirin fonksiyonel sanatlarından biri olan teşbîh, büyük oranda bal ve balla ilgili kelimelerin, diğer temel unsurlar etrafında oluşan anlam yönüne dikkat çekilir. Bal; rengi, tadı, kokusu, etkisi, görünüşü ve şifâ olması sebebiyle benzetmelere konu olmuştur. Bu yazıda balla ilgili kullanımlar ele alınacak ve teşbîh ve temsil ettiği unsurlar ile ilgili dîvân şairlerinden örnekler verilerek konu izah edilmeye çalışılacaktır.

1. Sevgili ve Bal

Dîvân şâirleri arasında güzele ait teşbîh unsurlarından biri olarak kullanılan dudak, birçok yönü ile temsil ve mecaza konu olmuştur. Sevgilinin dudağının küçük, yuvarlak, kırmızı ve dudaktan alınan bir bûsenin âşık için oldukça değerli olması sebebiyle sevgiliye ait güzellik unsurları şâirler tarafından sıkça kullanılmıştır. Şâirler, sevgilinin dudaklarını anlatırken lezzetli ve tatlı oluşuna değinerek sevgilinin dudaklarının ve dudaklarından dökülen sözlerin âşık için şifâ olduğunu anlatmışlardır. Bu yönüyle hem tatlı hem de şifâli olan bal, sevgilinin çeşitli uzuvlarına teşbîh edilerek anlatılmıştır. Âşık, sevgiliye hasretinden arı gibi inlese de âşığın sevgiliden gördüğü eziyet, baldan tatlıdır. Klâsik Türk Edebiyatı şâirlerimizin de yukarıda anlatılan benzetme unsurlarını, şiirlerinde sıkça kullandığı görülmektedir (Taşdemir, 2018, s. 10).

Bir güzellik belirtisi olarak dudak, aşk meclisinin vazgeçilmez faktörleri arasında yerini alırken aynı zamanda âşığın hedeflediği son durak olan vuslattır. (Karaköse, 2010, s. 8).

Vusûlî aşığıdaki beyitte sevgilinin dudaklarını bala teşbîh etmiştir. Şeker kamışı, bal dudaklı sevgilinin boyuna özenmiştir. Bu anlatılan ne güzel kıssadır, bu kıssa bal tadındadır (Taş, 2010, s. 96).

* Selçuklu ve Osmanlı metinlerinde Sirkencübün adıyla bilinen şerbetin ilk olarak Antik Roma 'da görüldüğü bilgisi kaynaklarda yerini almıştır. Antik Roma'da su posca (ballı sirke) o dönemin en önemli içeceği olarak görülmüştür. Romalı askerlerin peksimete benzer sert bir ekmeği, bal ve sirkeli karışıma doğrayarak yedikleri bilinmektedir. Bu karışımın askerlere güç ve kuvvet verdiği ifade edilmiştir. (Tezgin, 2022, s. 2-4).

Öykünürmiş kaddine sen şehd-la'lün ney-şeker

Bu ne şîrîn kıssadur bunun ne dadı balı var (Vusûlî Dîvânı, G.61/2)[†]

Âşık için sevgili, ulaşılması zor bir liman gibidir. Âşık sevgili ile bir araya gelmek ister ancak isteği hayallerde kalır. Çünkü âşık, rakip (ağyâr) ile uğraşmak zorundadır. Rakipleri daima âşığa engel olmaktadır. Vusûlî, aşağıdaki beyitte sevgilinin bala benzeyen dudağına teşbîh yaparak dudağını ağyara sunmamasını gerektiğini ifade eder.

Şöyle dil ballandır(ur) şeker-lebün vasfını kim

Gûş eden yine sorup anı mükerrer söyledür (Vusûlî Dîvânı, G.55/2)

Gül mü nazik, yoksa yasemin mi yoksa senin güzel yanağının rengi mi? Bal mı tatlı yoksa şeker mi yoksa inci gibi parlayan dişlerin mi? Diyen şair, sevgilinin güzelliğini anlatırken mübalâğa yaparak onun yanağının çiçeklerden güzel, dudağının, bal ve şekerden tatlı, dişlerinin ise inciden daha parlak olduğunu vurgulamıştır.

Gül mi nâzûk yâ semen yâ reng-i ruhsârun senün

Bal mı tatlı yâ şeker yâ la'l-i dür-bârun senün (Ahmed-i Dâî Dîvânı, G.28/1)

Dem-be-dem diller uçub uçub varurlar la'line

Nitekim cânâ mekesler cân virür bal üstine (Zâtî Dîvânı, G.1307/3)

Dîvân şâirlerinin şiirlerini, bal ve buna benzer tatlı unsurlara teşbîh ederek anlatması, yaşadıkları duygu ve düşünce dünyasının, somut bir şekilde karşı tarafa aktarılması açısından önemli bir yere sahiptir. Âşık, ayrılık derdinin acısını çektiği için (balın hastaya şifâ olduğu gibi) sevgilinin de bal gibi tatlı dudakları âşığa şifâ olur. Bu sebeple âşık, sevgilinin bal gibi dudaklarına kavuşmak ister. Ayrıca sevgilinin ağzından çıkan her sözün, âşık için bal değerinde olduğuna dikkat çekilmiştir.

Emdür firâkı derdine ger emdürürse hoş

Ol bal agızlu şîvelü dil-ber dudakların (Ahmed-i Dâî Dîvânı, G.117/5)

Sevgilinin dudağına esir olan âşığın halini anlatan Emrî, bala yapışan bir sineğin kanadına zarar vermeden baldan çıkmasının mümkün olmadığı gibi âşığın da sevgilinin dudaklarından vazgeçmesinin mümkün olmadığını söyler. Benzetmesi yapılan ve baldan ayrılamayan sinek misâli âşığın da sevgilinin ağzından çıkan tatlı sözlerin esiri olduğunu belirtmiştir.

Emrî gönli leb-i şîrînüne kıldı esîr

Bir meges tutıldı san bâlı ucından bala (Emrî Dîvânı, Muk.391/1)

Klâsik Türk Edebiyatı metinlerinde tûtî olarak anılan “papağan” halk arasında dudu kuşu da olarak bilinmektedir. Genellikle insan seslerini taklit eder ve bu sayede konuşmayı öğrenir. Her konuştuğu kelime için çok sevdiği şeker ile ödüllendirilir. Papağan, dîvân şiirinde şekerle ilgili telmihlerde sıkça karımıza çıkmaktadır. Papağanın tatlı tatlı konuşması Klâsik Türk şiirinde sevgilinin benzetileni olarak anlatılmıştır. Papağan âşığa benzetildiğinde ise sevgilinin dudakları bala veya şekere teşbîh edilmiştir (Güneş, Yeşil & Öğreten, 2019). Aşağıdaki beyitte Emrî, papağanın ağzından çıkan bal gibi tatlı sözlere değinerek, şâirin, yukarıda anlatılan papağanın şeker ile konuşması olayını şiirine konu ettiği görülmüştür.

Kaçan ki şehd ü şeker saçsa tatlı sözle olur

Zebân-ı hâmesi minkâr-ı tûtî-i gûyâ (Emrî Dîvânı, K.1/27)

Erzurumlu Zihnî, aşağıda belirtilen beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından bahsederek “O inatçı sevgilinin çarpık bakışı bile benim için yüceliktir. Sevgilinin ağzından çıkan acı sözler bana bal ve şekerden daha tatlı gelir” şeklinde anlatılmıştır.

Kec-nigâhı ‘ayn-ı ‘izzetdir bana ol ser-keş

Acı acı sözleri şehd ü şekerden lezîz (Erzurumlu Zihnî, G.44/4)

[†] Şiirlerden sonra yazılan rakamlardan birincisi şiir, ikincisi beyit numarasını göstermektedir.

2. Sözüün Özü Bal

Ağızdan çıkan sözler insanların kulağında yer eder, gönül süzgecinden süzülen sözler ise insanların yüreğine dokunur. Sözüün muhataba aktarılması için, sözü söyleyen kişinin o sözüün insanı, başka bir anlamıyla o sözüün dertlisi olması gerekir (Gürbüz, 2021, s. 2). Yunus Emre'nin şiirinde bu olay şöyle anlatılır:

Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı

Söz ola agula aşı, balıla yağ ide bir söz (Yunus Emre Dîvânı, G. 212/1)

Sözüün savaş bitirecek veya kötü manasıyla başı kestirecek kadar güçlü olduğu söylenir. İnsanın hayat temellerini atarken, güzel bir sözü veya nasihatini hayatına yön verecek şekilde dizayn etmesinin önemine vurgu yapılır.

Tasavvufta ise müşit ve mürit ilişkisinin sağlam temeller üzerinde kurulması hakikate ulaşmak için en mühim şartlardan biridir. Bundan dolayıdır ki müridin tarikat esaslarına bağlı kalması ve tasavvufi eğitim sürecinde müşidin sohbetine devam ederek bu eğitimden lezzet alması önemlidir. Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi tasavvufta gönül eğitimi esası mühimdir. Müşidin nasihatleri müridin eğitim basamaklarını oluşturan bir nevi merdiven görevindedir. Şeyhinin ve gönül dostlarının söylediği sözleri veya nasihatleri dikkate alan mürit, bu sözleri bala ya da diğer tatlı gıdalara benzeterek müşidine veya tarikatına bağlılığını bu şekilde göstermektedir.

Dîvân şâirlerimizden Yunus Emre arıyı ârife, balı aşka, dünya muradına ve dudaklardan dökülen hikmetli sözlerle, kovanı kişinin dünyada sahip olduğu maddî ve manevî unsurlara benzetmiştir. Bal ile ilgili benzetmeler şâirler tarafından farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bal, cennetteki dört ırmaktan biri olan asele teşbîh edilir.

Yunus Emre aşağıdaki beyitte, yol göstericisi olan müşidin nasihatlerini, bal ve şekerden kat ve kat daha tatlı olduğunu belirtmiştir. Gönül dostları veya müşid-i kâmilin sözleri, Yunus Emre için oldukça değerlidir. Onların ağızdan çıkan sözleri bala teşbîh ederek anlatması, soyut ifadelerin somutlaştırılması açısından da önem arz etmektedir.

Şol bal ağızdan kelecî yüz bin şekerden tatludur

Söyler olursa bu dilin deprenür olsa tudak (Yunus Emre Dîvânı, G.132/2)

Yunus Emre aşağıdaki beyitte, manevî bir yol gösterici olan müşidine bağlılığını ifade ederek, akli ve manevî anlamda konuşmanın, doğru yolun ve sohbetin tatlılığını bala benzeterek anlatmıştır (Sağın, 2011, s. 67).

Âşık oldum şol ay yüze nisâr oldum bal ağıza

Nazar kıldum kara göze siyâh olub kaşa geldüm (Yunus Emre Dîvânı, G.224/5)

Eşrefoğlu Rûmî, müşidi olan Abdülkâdir Geylânî'nin tarikatına girerek kendisini, müşidi Abdülkâdir Geylânî'nin arılarından birinin (Hüseyn Hamavî) balı olarak görmektedir (Güneş, 2015, s. 160).

Arısınun balıyam behçesinün güliyam

Bagınun bülbüliyam şeyhûm Abdü'l-kâdirün (Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, G.64/3)

Klâsik Türk şiirde teşbîh ve mecâzî ifadelerle sıkça karşımıza çıkan bal, Kuddûsî Dîvânı'nda yer alan aşağıdaki beyitte, nasihatın önemi olarak vurgulanmıştır. "Efendi oğlum! Bu sözüme kulak ver: Bal ve şeker ye, Allah'a şükret". Diyerek şâir, oğluna nasihatte bulunurken aynı zamanda bal ve şeker yemenin önemine de vurgu yapmıştır.

Oğlum efendi gûş eyle pendi

Yi bal u kandi şükr it Hudâya (Kuddûsî Dîvânı, G.54/5)

3. Şifalı Bal

Tarihin geçmiş zamanlarından bu yana halk arasında şifalı ve besin değeri oldukça yüksek organik bir gıda olan bal, modern sağlık sektöründen geleneksel tıp ve eczacılığa kadar birçok alanda ve bazı ilaçların yapımında etken bir madde olarak kullanılmıştır.

Geçmişten günümüze bal, hem doğada bulunurken hem de özel arı yetiştiricileri tarafından üretilmiştir. Dolayısıyla eskiçağlardan bu yana insanların tükettiği organik ürünlerden biri olma özelliğine sahiptir. Besin değerinin yüksek olması aynı zamanda şifa kaynağı olarak görülmesi sebebiyle hem modern tıp alanında hem de alternatif tıpta hastalıkların tedavisi için kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar balın solunum yolu enfeksiyonları, göz, mide, kalp, sinir sistemi ve cilt problemleri başta olmak üzere pek çok sağlık sorununun önlenmesi ve tedavi edilmesinde etkili olduğu saptanmıştır (Morkoç, 2022, s. 451-452).

Antik Mısır'da bal, kırık ve çıkıkların tedavisinde kullanılmıştır. Bal, kaymak ve undan elde edilen karışım kırık veya çıkık olan bölgeye sürülerek hastanın iyileşmesi sağlanmıştır (Ceran, 2008, s. 35).

Eskiden beri pek çok hastalığın tedavisinde kullanılan bal, çeşitli yönleri ile karşımıza çıkmaktadır. Örneğin sünnet olan çocukların ağzına bal sürülmesi, sıtmaya yakalanan hastaların vücuduna bal sürülerek terletilmesi, safra hastalığından muzdarip olan kişilere bal yedirilmesi gibi birçok hastalığın tedavisinde geçmişten günümüze kullanıla gelen bal, Klâsik Türk Edebiyatı şâirlerimizin şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Vücuda bal sürülmesi, ağza bal çalınması değişik mânâları ile dîvân şâirleri tarafından şiirlerde sık sık işlemiştir. Bu yüzden balı anlatırken sıtma, safra, asel, engübîn, şehd, şehd-i şifâ, şifây-ı asel kelimeleriyle birlikte kullanıldığı görülür.

Fiziksel ve ruhsal hastalıklara iyi geldiği bilinen bal için şâir Fuzûlî, aşağıdaki beyitte safra hastalığı sebebiyle yüzü sararan dert ehlinin, hastalığının şifâsı olarak balı göstermiştir.

Sarardı şehd-i kelimadan ehl-i derd yüzi

Müzîd-i illet-i safra olur şifây-ı asel (Fuzûlî Dîvânı, K.23/21)

Edirmeli Nazmî aşağıda verilen beytinde hastalıkların şifâsı için kullanılan balın hastaya şifâ verdiği gibi sevgilinin bal dudakları da hasta dillerin (âşık) derdine derman olur.

La'l-i şîrînün ki anun şânındadır şehd-i şifâ

Haste-diller derdine andan irişür her devâ (Edirmeli Nazmî Dîvânı, G.321/2)

Hastalıkların tedavisinde uygulanan yöntemler tıp ilmi ve alternatif tedavilerde değişiklik göstermektedir. Tedavi amacıyla kullanılan birtakım ilaçların teoriye göre tam zıddını kullanmak tedaviden erken sonuç alınması konusunda etkili bir yöntem olarak kabul edilir. Ahmet Talat Onay, dîvân şâirlerinin sevdavî mizâcın tedavisini balla yaptıklarını belirtir. Tadı tatlı olan bal, ekşi olan sevdaya iyi gelir (Onay, 2013, s. 83). Leylâ ile Mecnûn mesnevisinde Zeyd, Leylâ ile Mecnûn arasında ulaklık yapmaktadır. Mecnûn, Zeyd'in yaptığı ulaklıktan oldukça memnundur. Zeyd verdiği sözü tutan sadık bir arkadaştır, dolayısıyla Leylâ'dan getirdiği her mektup, şifâ mahiyetinde bal hükmündedir (Yurtaş, 2015, s. 290).

Ahdünde vefâ bulındı âhir

Şehdünde şifâ bulındı âhir (Fuzûlî Dîvânı, B.2394)

Ahmed Paşa'nın aşağıda verilen beytinde ruhsal veya fiziksel hastalıkların şifâsında kullanılan ve teşbîhi yapılan balın sevdavî mizaca iyi geldiğine işaret edilir.

Çün dil-i miskini zülfün kıldı sevdâyî mizâç

Ey müferrih-leb buyur şehd-i şifân eyle ilâç (Ahmed Paşa Dîvânı, G.24/1)

Birbirinin zıttı olan ağu ve bal kelimeleri dîvân şâirleri tarafından beyitlerde kullanılmıştır. Şâir beyitte derdinin şifâsı olması için bal yerine ağuya parmak uzattığı söyleyerek farkında olmadan aşına zehir kattığını ifade etmiştir.

Aguya bal deyü parmak uzatdum

Aşuma zehr-i kâtil katmışım ben (Yunus Emre Dîvânı, G.258/8)

Klâsik Türk şâirlerinin şiirlerinde, dert ve onun zıddı olan derman tabiri kullanılmıştır. Bazen şâirler, dertlerinin bir bal kadar tatlı olduğunu söyleyerek bu dertten dolayı memnun olduklarını, bala teşbîh ederek anlatmışlardır. Bazen de bal, bir hastalığın tedavisinde şifâ verici bir gıda olarak belirtilir.

Derd-i 'ışkın 'âşık bal û şekerden tatludur

Vir bana şol derdi kim oldur kamu derde devâ (Kuddûsî Dîvânı, G.71/3).

4. Bal Şarâbı (Şarâb-ı Asel, Mey-i Engübîn)

Bal şırası, fermente olarak çeşitli baharatlar, meyveler, güzel kokulu otlar ile tatlandırılarak yapılan alkollü bir içecektir. Eski Yunan kültüründe önemli bir içecek olan bal şarabı, günümüzde Orta Avrupa ve Baltık devletlerinde sıkça tüketilmektedir[‡] (Cengiz, 2010, s. 119-120).

Seyyahlara göre eskiden İstanbullular, şarabın tadının acı olması sebebiyle içine şeker veya bal katarak içmeyi sevdiklerini söylemişlerdir. Özellikle XVI. yüzyılda şarap içenler şekerin pahalı ve bulunması kolay bir madde olmamasından dolayı acı şarap içine bal karıştırarak tatlandırmayı tercih etmişlerdir (Bahadır, 2012, s. 402-403). Bal şarabı, mideyi ve ciğeri kızdırır aynı zamanda susuzluğa da iyi gelir (Sakin, 2017, s. 148).

Şerbet, sözlükte “içilecek tatlı şey, bardakla müshil olarak içilen ilaç” mânâsına gelmektedir. Klâsik Türk Edebiyatı’nda şarap, şerbete benzetilerek anlatılmıştır. Şarap ve şerbetin lezzetli içecekler olması ve renk olarak birbirini andırması açısından oldukça önemlidir (Bahadır, 2012, s. 185). Sarhoşlar fazla içki içtiklerinde mide rahatsızlığı yaşamamak için su yerine şerbet içmişlerdir. Klâsik Türk Edebiyatı şâirlerinin “şarâb-ı asel” olarak anlamlandırdıkları asli itibarıyla bal şerbetidir.

Edebiyatımızda bazı yiyecek ve içeceklerin özellikleri bakımından çeşitli sembolik anlamlar taşıdığı bilinmektedir. Bal, süt, su şerbeti ve şarap; dereceleri bakımından ilim, ma’rifet, aşk ve sarhoşluğun simgesi olarak görülmüştür (Ekici, 2019, s. 365). *Garib-nâme*’nin dördüncü bâbının yedinci bölümünde cennette bulunduğu ifade edilen dört ırmağın (su, hamr, süt, bal) gönülde nelere denk geldiği ve onlardan kimlerin nasıl yararlandığı anlatılmıştır. Balın “Hilim” ilmine denk geldiği ve “İlim ve Hilim’in” bir araya gelmesiyle insan, halkı Hakk’a davet etmiş olur. Nadiren de olsa bir insanın gönlünde dört ırmağın aynı anda akması sonucu hasıl olan vaziyetler kişinin kalbini hakikatte cennete ulaştıran bir göstergedir. Bu durum insan-ı kâmil olarak adlandırılır (Amirchoupani, 2021, s. 112-113).

Mesnevi’de anlatılan ve Mevlânâ’nın severek tükettiği sirkencübin şerbeti sirke ve bal karışımından yapılır. *Mesnevi*’de “Sirke sirkeliğini artırdıkça balın artması gerek” şeklinde bahsi geçen sirke, kahır olarak anlam bulurken bal ise lütuf şeklinde yorumlanır. Sirkencübinin temeli, bu ikisidir. Sirke baldan fazla olursa sirkencübin iyi olmaz. Kahır ve lütuf ikilisinde oluşan bir hayat, bu iki zıddın bir araya gelişinden oluşan bir şifâdır. Mevlânâ, bu zıtlıkları bir araya getiren bir “irade” den bahsetmektedir (Özdemir, 2010, s. 1).

Şâir, aşağıdaki beytinde (Ey Sevgili!) o uykulu gözler tatlı dudağımı görünce heyecanlanır. Tatarlar gibi elinde bal şarabı tutar. Sevgilinin uykulu gözlerini elinde bal şarabı tutan Tatara benzetmiştir (Cengiz, 2010, s. 119-120).

Şirin lebinle germ olur çeşm-i hâb-nâk

Tatarlar gibi ki mey-i engübîn tutar (Necâtî Bey Divanı, G.164/4).

5. Bal Mumu (Şem-i asel)

Uzun bir tarihi geçmişi bulunan balmumu veya mum geçmişten günümüze insanlığı aydınlatan temel maddelerden biri olmuştur. Şem, güneş, gün ışığı, tasavvufta “ilahi nur” dîvân şiirinde “sevgili” anlamına gelir. Sözlükte Farsça “mum” anlamına gelen Arapça “şem” kelimesine karşılık gelen bir sözcüktür. Şem, çerağ (mum) bal mumu olarak bilinmektedir. Şem-i asel, balmumu anlamında Klâsik Türk şâirleri tarafından şiirlerde sıkça kullanılan bir tabirdir

[‡]Rivayete göre bal şarabının antik çağlarda tanrılardan haber getiren arıların, yaptığı balın mayalandırıldıktan sonra içildiği söylenir. Bu içeceğin kutsal olduğuna inanılırken aynı zamanda güç ve zekâ bahsettiği ifade edilir. Babil geleneklerinde ise yeni evlenen çiftlere 30 gün boyunca bal şarabı ikram edilir. Çiftin ağız tadının lezzetli olması ve daha çabuk çocuk sahibi olduğuna inanılması sebebiyle bal şarabı farklı rivayetleriyle karşımıza çıkar (Doğan, 2022, s. 1).

(Devellioğlu, 1986, s. 815). Klâsik Türk şiirinde mum etrafa ışık saçması sebebiyle ele alınır. Mum ile ilgili anlatılan *Şem ü Pervâne* hikâyeleri oldukça ünlüdür. Hikâyelere göre âşık, pervane (kelebek), sevgilinin yüzü ise mum olarak tasvir edilir (Batislam, 2020, s. 113-114).

Eskiden davetler mum kullanılarak yapılmış, insanlar birbirlerini misafirliğe mum göndererek davet etmişlerdir. Anadolu’da köylerde yakın akrabalar düğüne davet edilirken dibi kızıl yağ veya bal mumu gönderilerek çağrılmış ve bu geleneği uzun zaman sürdürmüşlerdir. Ayrıca çağrılar için de balmumu kullanılmıştır. Örneğin bir kese içinde gönderilen ferman, emir veya mektup kesesinin ağzına bal mumu damlatılarak mühürlendiği bilinir (Batislam, 2020, s. 113).

Mum, mesnevîlerde veya dîvânlarda sıkça kullanılmasının yanında bir benzetme ya da hayal unsuru olarak beyitlerde ve özellikle de şem veya mum redifli gazellerde karşımıza çıkmaktadır. Bu tür gazeller arasında Klâsik Türk Edebiyatı’nın önde gelen şâirlerinden Mesîhî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Ahmed-i Dâ’î’nin “şem” redifli gazellerinin olduğu bilinmektedir (Batislam, 2020, s. 110-115).

Klâsik Türk edebiyatımızda mum genellikle bir insan veya sevgili unsuru ile ele alınmıştır. Mumun tamamı kişinin bedeni, fitili kişinin canı, mumun alevi kişinin yüzü, eriyen bölgesi gözyaşı, mumun dumanı ise âh olarak anlatılmıştır (Kaya, 2015, s. 117-118).

Şâir, aşağıdaki beytinde sevgilinin fizikî güzelliğini tasvîr etmiştir. Kâfur gibi ten ile o uzun, ince boy, adeta balmumu gibi tüm güzellikleri bir araya toplamıştır.

Kâfur gibi ten ile o bâlâ kadd-i nâzik

San kamet-i şem’i asel-i cami-i ândır

Şair Nâbî, aşağıdaki beytinde âşığın, sevgilinin gönlünde yaktığı mumdan bahsetmiştir. Âşığın gönlü, sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşur. Âşık, sevgiliye seslenerek her gece bir mum yakarak hasta gönlünün meclisine girmesini istemiştir.

Her şebân-geh yakasın şem’-i ‘asel

Girmeye meclisüne dūd-ı kesel (Nâbî, Hayriyye, B.44/1)

6. Atasözleri ve Deyimlerde Bal

Dîvân şâirlerimiz şiirlerinde şeker, bal ve türevlerini kullanırken yanında onlarla uyumlu gıdaları da kullanılmışlardır. Balı kaymak, yağ ve sütle birlikte anlatırken genellikle teşbîh yaparak izah etmişlerdir. Sevgilinin ağzının süt kokması, sevgilinin ağzından çıkan sözlerin bal ve kaymak olarak nitelendirilmesi ve bu sözleri duyanlarda hoş bir etki bırakması veya yağ ile balın bir araya geldiğinde oldukça uyumlu olması dolayısıyla âşık ve sevgilinin birbirine olan meyli şeklinde açıklanır. Bazen de bal ile yağın dünya zevklerini, kesreti (çokluk) temsil ettiği görülür (Sağın, 2011, s. 3).

Çalışkanlığı ile dikkat çeken arının besleyici, tatlı ve lezzetli bir yiyecek olan balı üretmesi insanlık için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bal, yanında bazı gıdalarla birlikte sözlü kültür kaynaklarımızdan biri olan atasözleri ve deyimlerde sıkça kullanılmıştır. Klâsik Türk şâirleri de beyitlerinde bu tür dil malzemelerini kullanarak sözlü kültüre katkı sağlamışlardır.

Bolluk ve rahatlık içinde yaşayan kimseler için halk arasında “bir eli yağda bir eli balda” deyimini sıkça kullanılır. Edirneli Nazmî, yağ ile balın birlikteliğinden ortaya çıkan uyumu, “Hakk’ın nimetlerine şükreden herkes huzurlu ve hoş bir yaşam geçirir. Böyle olan halkın bir elinde yağ bir elinde bal olur” demiştir.

İden kes şükr-i Hakkun ni’metine halkla dâyim

Der hoş halkla dirlik olur ellere bal u yağ (Edirneli Nazmî Dîvânı, G.3166/4)

Genç ve tecrübesiz anlamında gelen “ağzı süt kokmak” deyimini, şâir Zâtî tarafından sevgilinin oldukça taze ve genç olduğunu anlatmak için kullanılmıştır.

Didi agzun kuççüğün agzumda süd kokar benüm

Şehddür dâyem şekerdür Zâtîyâ dadım benüm (Zâtî Dîvânı, G.887/5)

Necâtî Bey, aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzünü bahar, ağlamasını yağmur, visâl (kavuşma) ise bal ve yağa benzetilerek anlatılmıştır. Âşık, sevgilinin güzel yüzünü anıp ağladıkça gönlü ona kavuşmayı özler. Çünkü bahar mevsiminin yağmuru bal ile yağ kadar değerli olur.

Yüzün anıp ağlamadığımca visâl özler gönül

Kim bahâr eyyâmının yağmuru bal ü yağ olur (Necâtî Bey Dîvânı, G.107/3)

Yunus, aşağıdaki beytinde yüzyıllar aşıp gelen sözlerini gönülden gelerek söylediğini ifade eder ve bu sözlerin kıymetli olduğunu anlatır. Onun şiirleri, içten ve samimi bir şekilde söylenmesine rağmen herkes tarafından anlaşılmaz. Bu şiirleri yalnızca gönül ehli olan kimseler anlayabilir. Sözlerinin güzelliğini halk tarafından oldukça sevilen bal ve yağ ikilisi üzerinden anlatırken sözlerinin kıymetini ise tuza değil, mücevhere benzetmiştir.

Yûnus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar

Halka metâ'ların satar yükü güherdür tuz degül (Yunus Emre Dîvânı, G.166/6)

Bir araya geldiğinde uyumlu ve lezzetli bir gıda olan bal ile yağın, Türk kültürünün sevilen tatlılarında baklava yapımında kullanılması ele alınmıştır. Filibeli Vecdî, bir beytinde “Bizim elimiz yufka gibidir. Ey gönlü yüce insanlar bize bal ile yağ lütfedin ki hep birlikte baklava yapalım” der.

Bal u yağ ihsân idün zîrâ elümüz yufkadur

İdelüm el bir idüp ey nîk-mahzar baklava (Filibeli Vecdî Dîvânı, G.33/6)

Yağ ve bal ikilisinin yağ satarım bal satarım oyunu ile gelinin evlendikten sonra evine girerken kapıya yağ ve bal sürmesi adeti evde bereket olması için yapılan bazı Türk ritüellerini göstermektedir (Çakır, 2013, s. 2). Edirneli Nazmî ise aşağıdaki beyitte yağ ile balın bir araya gelmesiyle ortaya çıkan uyumu birbirinin yâri olmak ifadesiyle anlatmıştır.

İki güzel birbirinin yâri olmuş ne güzel

San karışmışdır biri birine bir hoş bal u yağ (Edirneli Nazmî Dîvânı, G.3164/4)

Sevgili konuştuğu zaman dudakları birbirine temas eder. Sanki o anda bal ile yağ bir araya gelir ve lezzetli bir yiyecek oluşur.

Tokinsa lebi birbirine kılsa tekellüm

Bir arada yag ile karışur sanasın bal (Zâtî Dîvânı, G.856/3)

Taraması yapılan divanlarda bal ile kaymak birlikte kullanıldığında sevgilinin dudaklarını ifade ettiği görülmüştür. Edirneli Nazmî aşağıdaki beyitte sevgilinin şeker ve bal yediği vakit şeker gibi dudakları olduğunu, bal ve kaymak ile ilişkilendirilerek anlatılmıştır.

Karışur sanasın kim bala kaymak

Yise bir hoşça dudağı şeker bal (Edirneli Nazmî Dîvânı, G.3977/2)

7. Efsûn ve Bal

Farsça “büyü” anlamına gelen efsûn, bugün özellikle zehirli hayvanların sokma tehlikesine karşı yapılan “şerbet” manasında kullanılır. Efsûn sözcüğünün Farsça anlamında olduğu gibi Türkçede de yılan, akrep benzeri zehirli hayvan ve böceklerden korunmak için efsûnlanmış şerbet olduğu bilinir. Bu şerbet genellikle şeker veya baldan yapılmıştır (Ordu, 2020, s. 39). Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi'nin E. 3809 numarada kayıtlı kırmızı saten bir torba içerisinde muskalar bulunmuştur. Torbanın ağzı açıldığında içinde Osman isminin yazıldığı görülürken yanında balmumun da olması büyü yapıldığı ihtimalini arttırmaktadır (Uluğ, 2017, s. 179)

Bal, Hititler döneminde bedensel ve ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. Eski Anadolu'da da oldukça yaygın olan “Ammihatna Ritüeli” bal kullanılarak yapılmıştır. Bu ritüelde büyülenmiş ve bozulmuş bazı maddelerin, yedirildiği kişilerde, ruhsal ve bedensel hastalıklarına inanılmıştır. Hastaların tedavisi için öncelikle bir kurban kesilir sonra bal, şarap, zeytinyağı, incir ve kuru üzüm gibi gıdalar efsunlanarak, bir büyücü tarafından yeraltı Tanrı'larına

sunulur. Bu sayede büyüün bozulduğuna ve hastaların iyileştiğine inanılır (Üreten, 2011, s. 371). Yukarıda anlatıldığı üzere Eski Anadolu’ da büyüsel tıbbın oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

Klâsik Türk şiirinde efsûnlama (büyü) konusu üzerinde önemle durulmuş ve ona büyük işlevler yüklenmiştir. Bu durum çerçevesinde meleklerin efsûn ile insan olması, güzel bir kişinin efsûn ile âşıkların aklını başından alması, hazinelerin efsûnlama yöntemiyle korunması ve yiyecekler üzerine efsûn okumakla bazı isteklerin elde edilebileceği düşünülmüştür (Oğuz, 2015, s. 78). Klâsik Türk şiirin de âşık, perî kadar güzel sevgilinin güzelliğiyle efsûnlanır. Ağzına bir parmak bal sürülmüş gibi hep bir sevgiliyi arar. Bu durumda söz, sevgiliye giden bir yoldur, sevgili ise sözün bittiği yerdedir. Bu tasavvufta hâl’e kâl ile ulaşılması şeklinde yorumlanır. Âşık, hâl yoluna girdikten sonra sevgilinin rahmânî ve şeytânî durumları ile karşılaşabilir. *Necati Bey Dîvânı*’nda bu durumlar sevgilinin perî (rahmânî) ve cadı (şeytânî) durumuna tekabül eder. Sevgili bal gibi tatlı sözlerle etki altına alınır ve tılsım yapılır (Çağlar, 2009, s. 7-8).

Balla yapılan efsûnlama işleminin çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Psikolojik hastalıklar, kısırlık sorunu, birini kendine bağlamak veya bir dileğin gerçekleşmesi için bal üzerine okutularak şerbet yapılır. Şerbet hazırlandıktan sonra dileğinin gerçekleşmesini isteyen kişi veya kişilere içirilir (Ordu, 2020, s. 97-122).

Anadolu’da efsûnlama işlemi genellikle zehirli hayvanları tutabilmek veya ısırıklarında kişinin zehirlenmesini engellemek amacıyla yapıldığı görülür. Efsûnlama yapılırken tuz, karabiber, çiğ süt ve baldan yararlanır. Hatay Dörtöyol’da Yılandı Macit lakaplı kişinin yılan, akrep, arı ve zehirli böcekleri efsûnlayarak insanlara zarar vermesini engellediği söylenir. Yukarıda bahsi geçen yiyeceklerle efsunlama yaptığında bu yiyeceklerin yenilmesi veya vücuda sürülmesi durumunda kişinin zehirlenmekten korunduğu anlatılır (Polat, 1985, s. 3-7).

Anadolu’da yılan zehrinin vücuttan atılması için efsûnlu şeker veya bal şerbeti içirme geleneği olduğu bilinmektedir. Şâirin, aşağıdaki beytinde şarabı, yılan zehrinden kurtulmak için efsûnlanmış bir şerbete teşbîh ederek anlattığı görülür.

Düşür zülfün meye sâki bana sun zehr-i mâr olsun

Dahi çekmem firâkın gel beni lutf eyle şerbetle (Lebîb Divanı G. 41/28)

Gel ki hatt-ı müşg-bârınla lebin

Benedi efsûn okunmuş sükkere (Necati Bey Divanı G. 526/3)

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar üretimi yapılan balın, taranan kaynaklar ve şiirlerin yardımıyla fazlaca tüketilen bir gıda olduğu belirtilmiştir. Araştırmalar sonucunda Mısır Firavun mezarlarında bulunan bal ve bal mumu kalıntıları, o dönemde üretimi yapılan balın, önemli bir gıda kaynağı olduğunu göstermektedir. Balın, yüzyıllar boyunca hastalıkların tedavisinde kullanıldığı ve Osmanlı mutfak kültürünün bir vazgeçilmez unsuru olduğu tespit edilmiştir. Yiyecek ve içeceklerde lezzet unsuru olarak kullanılmasının yanında her yönüyle yararlı bir gıda olduğu bilinen bal, dîvân şâirleri tarafından da şiirlerde kullanılmış hatta tatlı olması itibariyle sevgilinin dudaklarına ve ağzından çıkan sözlere benzemesi hasebiyle sıkça kullanılan bir benzetme unsuru olduğu ifade edilmiştir.

Tarama yapılan beyitlerde incelendiğinde balın, Klâsik Türk şâirleri tarafından şiirlerinde geniş bir yelpazede ele alındığı görülmektedir. Balın, klâsik Türk şiir geleneği içinde önemli bir yeri olan teşbîh sanatı farklı anlamlar ve farklı benzetmeler çerçevesinde müşebbehün bih (açık istiare) olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Bal, dîvân şâirleri tarafından sevgilinin güzelliğini ve dudağının tatlılığını anlatmak için kullanılan bir benzetme unsuru olmuştur. Bal, diğer benzetme şekilleri olarak sözün özü, hastalıkların şifâ kaynağı, atasözleri ve deyimlerde kullanımı, bal şarabı, bal mumu veya efsûn ile birlikte dîvân şâirleri tarafından şiirlerde teşbîh unsuru olarak kullanılmıştır. Eski dönemlerden günümüze kadar değerini kaybetmeyen bal, kadınların güzellik

için kullandığı kozmetik ürünlerden, mutfak kültürüne ve tıp alanına kadar kendisinden geniş bir alanda faydalanılan besin olarak önemli bir maddedir.

Bal, bazen tek başına bir benzetme unsuru olarak kullanılırken bazen de atasözleri ve deyimlerde toplumu anlatan bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Balın, Klâsik Türk Edebiyatı'nda önemle üzerinde durulan bir konu olan efsûnlama işleminde de kullanılmasına değinen şâirler toplumun sosyo-kültürel birtakım adetlerine de dikkat çekmektedir.

Dîvân şâirlerinin günümüze ulaşan eserlerinin incelenmesi sonucunda bulunan verilerden hareketle bal mazmununun kullanıldığı beyitler belirlenmiş ve benzetildiği durumlar üzerinden örnekler verilerek konu ayrıntılı bir şekilde desteklenmiştir. Bu sayede bal metaforu Klâsik Türk şâirleri tarafından şiirlerde bir benzetme ögesi olarak kullanılması örnekler üzerinden açıklanarak gösterilmiştir.

Etik Beyan

“Klasik Türk Şiirinde Bal” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Amirchoupani, L. (2021). *Garib-nâme'de İnsanlık Dereceleri ve İnsan-ı Kâmil Tasavvuru*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Arıkan, M. (2022). Osmanlı Saray Düğünlerinde Yemekler. *Türkoloji Dergisi*, 3

Batıslam, H. F. (2020). Divan Şiirinde Mum ve Cem Sultan'ın Şem' (Mum) Gazeli. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24/24, 110-115.

Bahadır, S. C. (2012). *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ceran, B. (2008). *Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Cengiz, O. (2010). *14-15. Yüzyıl Dîvânlarında Mutfak Kültürü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Çağlar, B. A. (2009). *Necati Bey Divanı'nda Sihre Dair İzler*. I. Uluslararası Türk Dili Edebiyatı Sempozyumu Kocaeli, 15-17 Nisan 2009, Kocaeli, 7-8.

Çakır, Ş. (2013). *Kapının Üst Tarafı Başına Vursun da Eşiği Hatırlamış Ol!* 24 Ekim 2023 tarihinde <https://bnr.bg/tr/post/100182542/kapinin-st-terafi-baina-vursun-da-eii-hatirlami-ol> adresinden erişildi.

Çelebi, A. H. (2020). *Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Çelik, M. F. (2015). Klasik Şiirde Bâdem. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 14, 48-49.

Devellioğlu, F. (1986). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Doğan, A. (2002). *Kuddûsî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Doğan, N. (2022). *Tarihte İlk İçki: Bal Şarabı*. 17 Mart 2023 tarihinde <https://boboscope.com/icerik/tarihteki-ilk-icki-bal-sarabi> adresinden erişildi.
- Ekici, H. (2019). Hasan Hilmî Divanı'nda Muhabbet Kavramı. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/17, 365.
- Fenerci, Ş. B. (2021). Eskiçağ'da Bal. *Masrop E-Dergi*, 15/1, 63-64.
- Güneş, M. (2015). Yûnus Emre ve Eşrefoğlu Rûmî'nin Şiirlerinde Şeker. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 111/218, 160.
- Güneş, Ö. Yeşil, A. & Öğreten S. (2019). Hüsn ü Aşk'ta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 239/1, 257.
- Gürbüz, H. (2021). *Sözün Tesiri*. 06 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/halime-gurbuz/sozun-tesiri-619647> adresinden erişildi.
- Kubbealtı Lügati (2005). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1996). Bal. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Kara, Ç. (2019). Pekmez, Bal ve Şeker: Helvaya Statü Veren Tatlandırıcılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/47, 80-81.
- Karahan, A. (1996). Fuzûlî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Karaköse, S. (2010). Divan Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/15, 8-10.
- Kavruk, H.& Selçuk, B. (2009). *Filibeli Vecdî Dîvân'ı (Metin-Dizin)*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, H. (2015). *Divan Şiirinde Mum*. (117-118). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kayabaşı, A. (2022). Şerbetlerin Türk Mutfak Kültüründeki Yeri ve Öneme Dair Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12/1, 74-75.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Lebib Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kuzubaş, M. (2006). Divan Şairleri Hastalıkları Nasıl Tedavi Ederler? *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 9(9), 79-89.
- Macit, M. (2018). *Erzurumlu Zihnî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Morkoç, A. N. (2022). Eski Ön Asya Tıbbında Bal. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 12/3, 451-452.
- Pişkin, N. (2015). *Osmanlı'da Bala Dair*. 16 Nisan 2023 tarihinde <https://www.sofra.com.tr/yazarlar/nazli-piskin/2015/04/16/osmanlıda-bala-dair> adresinden erişildi.
- Polat, C. (1985). *Yılanıcı Hacı Macit*. 27 Haziran 2023 tarihinde <https://www.dortyol.com/yazi/31/yilanci-haci-macit> adresinden erişildi.
- Onay, A. T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Onay, A.T. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Berikan Yayıncılık.
- Oğuz, M. (2015). *Klasik Türk Şiirinde Batıl İlimler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Ordu, B. (2020). *Kütahya'da Büyü ve Büyü ile İlgili Uygulamalar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
- Özdengül, M. F. (2010). *Bal Mısın, Sirke Mi?* 23 Ekim 2023 tarihinde <https://faikozdengul.wordpress.com/tag/bal-sirke-sirkencubin/> adresinden erişildi.
- Özmen, M. (2017). *Ahmed-i Dai Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztürk, Ö. (2021). *Balın Tarihi*. 18 Şubat 2023 tarihinde <https://ozhanozturk.com/2021/12/20/balin-tarihi/> adresinden erişildi.

- Sağın, A. N. (2011). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Arı, Bal ve Kovan. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1/1, 3-6.
- Sakin, O. (2017). *15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Zeytinburnu Belediyesi.
- Saraç, M. A. Y. (2004). *Emrî Divanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Tarlan, A. N. (1992). *Necâtî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1968). *Zâtî Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Taş, H. (2010). *Vusûlî Divanı (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar- Dizin)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Taşdemir, İ. (2018). Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde "Arı" Sembolü. *Turkish Studies*, 13/20, 10-12.
- Tatçı, M. (1998). *Yunus Emre Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tezgin, Ç. N. (2022). Keskin Sirkeden Bal Tefsirine: Sirkeli Suyun Tarihi. *Apelasyon e-dergi*, 98, 2-4.
- Uluğ, N. E. (2017). *Osmanlı'da Batıl İtikatlar ve Büyü*. İstanbul: Doğan Yayınları.
- Uysal, A. (2010). *Hâfız Ahmed Paşa Divanı (Metin-İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üreten, H. (2011). Eski Anadolu'da Arı ve Bal. *History Studies*, 3/3, s. 371.
- Üst, Sibel (2011). *Edirneli Nazmî Divanı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Yılmaz, G. A. (2021). "Leziz" Redifli Gazellerde Sevgilinin Dudağının Tatlı Yiyeceklerle İlişkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10/3, 12.
- Yılmaz, M. S. (2021). *Niyazî Mısır'de Mürşid-i Kâmil*. 23 Nisan 2023 tarihinde <http://www.vukuf.org> adresinden erişildi.
- Yurttaş, M. N. (2015). Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsinde Tabâbet Unsurları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, 290.